

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 119 1998

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-14-6

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1999

Kellgren vs Bellman

– en utdragen process

Bellmans förhållande till sina författarkolleger är komplicerat och svårbedömt. Senast har Dag Hedman i *Samlaren* för 1997 tagit upp frågan i en ”vulgärbourdieusk” fältundersökning, som också innefattar relationerna Kellgren–Thorild.¹ Under sökningens första del, om Kellgren och Bellman, skall här kommenteras, delvis med anlitande av tidigare i sammanhanget obeaktat material.

Kellgren öppnar med en knalleffekt, det gälla utfallet mot ”Nordens Anakreon” i ”Mina löjen”, först publicerad i *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* den 10 juli 1778 och här citerad med den viktiga fotnoten:

Anacreon, hvar är ditt lof?
En annan röfvat har din lyra,
Som quick i fylleriets yra,
Förtjusa lärt Priapi hof;
Som lik i otuckt med Chryssipper, (b)
Och lika rik på vittra föl,
Ur Svenska krogars Aganipper
Sin ådra fyllt med dubbelt öl:
Hans Muser sig på Spinhus nära,
Hans Gratier ligga under cur,
Och uti Platskans Jungfrubur
Han KärleksGudens språk fått lära.

(b) Chryssippos, en ymnig och smutsig Poët i Grekland: Skref 500 vers om dagen. Hans poëmer voro 705 till antalet. Dog af Skratt 204 före vår Frälsares Jesu Christi Födelse.²

I sin uppsats driver Hedman ensidigt tesen att Kellgren är ute efter Bellmans skalp i dennes egenkap av hovpoet, en ställning som Kellgren själv hett eftertraktade. De motiv som Kellgren anför för sitt angrepp bör – om jag har förstått Hedman rätt – betraktas som svepskäl. Denna uppfattning grundas på (fel)synen att Kellgren i dikten fördömer Bellmans erotiska och bacchanaliska skild-

ringar som sådana men i själva verket är en lika god kålsupare. Det existerar inte ”något synbart skäl för ett estetiskt avståndstagande på de grunder som suggereras i formuleringarna i ’Mina löjen’”, säger Hedman; inte heller finns det något som talar för ”att Kellgren i sitt hjärta egentligen hade någonting att invända emot Bellmans dikt-konst när han skrev ’Mina löjen’”.³ Enligt min mening är skälet till Kellgrens avståndstagande från den smutsige Chryssippos sentida efterföljare uppenbart; hans invändning är framför allt estetiskt betingad.

Det kan till att börja med vara av intresse att se något närmare på kontexten till det dussin rader i ”Mina löjen” som ägnas Bellman. Sambandet med dikten som helhet är inte oviktigt. Efter det stora inledande partiet om löjet som den civiliserade människans adelsmärke granskar Kellgren i tur och ordning ”Ärans folk”, ”Levi barn”, ”Tidens lärde”, ”de Poëtastrars magra kön” och ”de Sköna dårars slägte”. Författaren uppträder i första hand som avslöjande moralist; aristokratin karakteriseras av ”laster, pragt och tvång”, prästerskapet av girighet, kvinnökönet av ytlighet. De lärde, som ägnar sig åt meningslöst hårklyveri om adiafora, väcker bara hans förakt.

När Kellgren tar sig an författarna, utgår han från en jämförelse med antikens diktning som naturligtvis blir förödande. Det är fullblodsklassicismen som här bryter staven över samtidens svenska litteratur. Den svenske Homeros snarkar ”i hvar-enda rad”, och dramat bjuder bara ”ledsnans sömndryck”. Av lyrikerna har Kellgren valt de två som i hans ögon orättmätigt tillägnat sig sina antika föregångares namn, den svenska Sappho och den svenske Anacreon. Fru Nordenflycht anklagas för att vara fulare än den grekiska Sappho men – i denna första version – mindre älskogskrank. Om hennes poesi har Kellgren inte ett ord att säga. Det förefaller nästan som om han sparar på krutet för att rikta en desto häftigare eld mot Bellman. Raderna om denne framhävs dessutom genom

placeringen sist i den litterära kavalkaden och inte, som naturligt vore, tillsammans med lyrikern fru Nordenflycht mellan epiken och dramat.

Vad är det då Kellgren förevitar den svenske Anacreon? Ja, det är inte ämnesvalet i sig som han anför som stötande utan det är Bellmans sätt att låta människor ur samhällets bottenkikt sköta kärlekens göromål i tarvliga miljöer. Erotiken förvandlas där till otukt. Kellgren, som tidigare i dikten uppträtt både som moralist och estet, förenar de båda rollerna i sitt onyanserade angrepp på Bellman. Det kan inte råda någon tvekan om att vi här står inför en radikal motsättning mellan de båda poeternas teori och praktik, en motsättning som blir mycket tydlig när man ställer Kellgrens glättade salongspornografi mot Bellmans burlesker med ordentligt namngivna och miljöförankrade aktörer ur krogarnas och jungfruhusens värld. Det finns ingen anledning att misstro Kellgrens, klassicistens, vämjelse inför Bellmandiktens bristande decorum. Att han också använde sin avsky i litteraturpolitiskt syfte gör den inte mindre trovärdig som estetisk deklaration. Hela dikten kan uppfattas som ett led i Kellgrens självansering; den formulerar uppfattningar som alltigenom kunde behaga kungen men behöver naturligtvis förden skull inte vara mindre "äkta". Angreppet på Bellman har länge betraktats som delvis föranlett av Kellgrens upplevelse av konkurrens gentemot den äldre skalden. Detta är Hedman väl medveten om, men han nöjer sig inte med delen utan vill renodla Kellgrens syfte som uteslutande konkurrensbetingat. Följdriktigt måste han avfärda varje försök till problematisering av Kellgrens ståndpunkt, som då han i en not utan diskussion viftar bort Lennart Josephsons nyanserade inlägg i frågan.⁴

Bellman offentliggjorde aldrig något direkt svar på Kellgrens angrepp. Han var över huvud taget ingen polemiker. En ambivalent reaktion avspeglas i en liten dedikationsdikt till Anna Charlotta Schröderheim med ett exemplar av parentationen över brännvinsbrännaren Lundholm. Det är en motsägelsefull dikt, som säger dels att skalden inte mer vågar stränga sin luta sedan Kellgren "hvässt sin penna / Mot mig i Stad och Hof", dels att han inte bryr sig om angriparens "klander eller låf".⁵ Hedman har naturligtvis rätt i att dikten inte tillåter några bestämda slutsatser om hur djupt hugget drabbat Bellman, men redan det faktum att han

bygger hela dedikationsdikten på Kellgrens angrepp säger ju att det berört honom och upptog hans tankar. Med större säkerhet kan vi yttra oss om hur Bellman i fortsättningen såg på Kellgrens dikt kontra sin egen. Det visar sig att han hade en mycket klar uppfattning av den fundamentala skillnaden i estetiskt avseende dem emellan.

Under några vårveckor 1781 publicerade Bellman tillsammans med Olof Kexel skämtbladet *Hwad Behagas?* I nummer 5, utgivet den 21 mars, trycktes Bellmans dikt "Smedgats-Brunn". Det är en ganska omfattande text, elva åttaradiga strofer. Som motto har Bellman valt det pampigaste av latinska citat, inledningsorden till Eneiden: *Arma virumque cano*. Läsaren anar naturligtvis genast en parodisk avsikt.

Diktens jag redogör utförligt för sin omtumlande upplevelse av den älskade vid brunnen, till att börja med på avstånd men slutligen under kroppskontakt:

Med et bröst til hälften bart,
Med en kullrig länd och r-----
Och en arm som idlig pumpa,
I et Ämbar hwitt och klart:
Såg jag nyss min wackra Flicka
Wäl ombonad, mjuk och tunn;
Hur' hon neg och åt mig nicka
Där jag stog wid Smedgats-Brunn.

Ögat brann och bröstet skalf,
Håret öfwer axeln flägta,
Då dess trinda armar fågta,
Och då stäfwan blott war half;
Men hwad sulan bröts och knarcka,
På den rosenröda skon,
Hwarje gång som foten sparcka
Emot tiljorna på bron!

Hals och hufwud hängde matt
När min flicka neg och jucka,
Stundom laddes hon at sucka,
Stundom gaf hon til et skratt,
Stundom tanckfull och med bäfwan,
Hota hon mig där jag stog;
Stundom bäst hon fyltd i stäfwan,
Stjälpte hon den kull och log.

De båda älskande tillhör uppenbarligen inte samhällets övre skikt, men berättarens kunskaper i den latinska poesin inskränker sig ingalunda till det kända Vergiliuscitatet:

Fåfängt alt *Cytherens* pack
 Så förmår et Snille reta,
 Som nu denna lilla feta
 När hon luta sig och drack:
 Alt hwad högt *Propertius* skrifver,
 Cynthias fågring til beröm,
 Mot min sköna flicka blifwer
 Som en skugga, i en dröm.

Jämförelsen kommer överraskande och blir därmed så mycket mera påfallande. Man måste fråga sig om Bellman har haft någon särskild avsikt med den. Svaret ger sig lätt. Bara någon månad tidigare hade Kellgren introducerat Propertius med sin översättning av sjätte och sjunde elegierna ur första boken i *Stockholms Posten* den 13 resp. 21 februari.⁶ I en not till den första översättningen tillerkänner han Propertius tredje rummet bland de romerska skalderna, efter Vergilius och Horatius, men det första bland de erotiska. Han har varken "Ovidii kalla och falska qvickhet, eller Tibulli veklighet, eller Catulli oanständighet", säger Kellgren. "Propertii läsning torde i synnerhet vara af nöden i vår tid och hos oss, då snart all vår Poesie tar sit ämne af kärleken, och då den betygas så matt och osmakeligt."⁷ Den sista anmärkningen kan Bellman, med tidigare erfarenhet av Kellgrens animositet, mycket väl ha uppfattat som riktad mot sin egen diktning. Kärleken är ju onekligen ett framträdande motiv i den. I *Hwad Behagas?* ger han svar på tal med en dikt som översätter Propertius förfinade erotik till det samtida Stockholmsproletariatets kärleksbesvär, med pumpen som basmetafor. Propertius "älskar ej, suckar ej, gråter ej", säger Kellgren i sin not; "hans kärlek rasar och förtvivlar." Bellmans kärlekskränke protagonist står inte sin romerske föregångare efter i det avseendet:

Gudar! hwad war det för wäxt!
 Hwad för yrt och fjälligt hjerta,
 Mot min tjocka Melicerta!
 Jag blir drucken och perplext.
 Alt mitt blod til sista droppen,
 Pöste liksom gäst i tråg,
 Själn' blef genast skild från kroppen
 Då jag strumpebandet såg.

[— — —]

Kors jag tror at jag fick slag,
 Platt ogjörligt tungan röra,
 Käften drogs på sned åt öra

Och mot pumpen ragla jag;
 Men wid mina sista stunder
 Ropa jag nå skynda dej!
 Om nu Nymphen föll inunder
 Eller jag, det mins jag ej.

Med "Smedgats-Brunn" ville Bellman uppenbarligen visa Kellgren att han ingalunda föll undan för dennes kritiska slängar, utan tvärtom med än grövre medel hävdade sin rätt att utan självrens skildra en oskön, "låg" miljö.

Tre år senare, i februariumret av *Svenska Parnassen* 1784, publicerade Kellgren en tredje Propertiusöversättning, av andra bokens 15:e elegi.⁸ En liten dedikationsdikt av Bellman i ett exemplar av *Bacchi Tempel* anspelar sannolikt på denna översättning:

Lät Propertius teckna fritt
 Cynthias låf i ömma visor;
 Bacchus delar rödt och hvitt
 Åt Olympens Maja-Lisor.
 Drick och läs – och ropa quitt!
 Detta fluidum är mitt.⁹

Bacchi Tempel annonseras som nyutkommen i *Stockholms Posten* den 24 december 1783. Ingenting säger att Bellman omedelbart satte sig och skrev dedikationer; distributionen av gåvoexemplar kan mycket väl ha skett under hela våren. Hänvisningen till Propertius kan tyda på att Kellgrens översättning hade aktualiserat denne för Bellman och för den litterära publiken som helhet. Översättningen utsattes under våren för hård kritik i *Dagligt Allehanda*.¹⁰ Hur som helst är det ingen tvekan om att Bellman här återigen har tagit tillfället i akt att profilera sig och sina Maja-Lisor mot Propertius–Kellgren och hans Cynthia. I en kommentar till dikten i standardupplagan av Bellmans skrifter föreslår Olof Byström att uppmaningen "ropa quitt" kunde betyda att bokgåvan skulle kvitta en pekuniär skuld.¹¹ Man kan också tänka sig att Bellman menade att han kunde betraktas som lika god skald som Kellgren; det var de som var kvitt. Den avslutande raden, "Detta fluidum är mitt", är ju en självmedveten erinran om hans egen originalitet.

I konflikten mellan Kellgren och Bellman var det Kellgren som så småningom tvingades ge sig. Bellman glömde inte dennes påhopp i "Mina lö-

jen” och han övergav inte sina estetiska grunder. Säkert tog han tacksamt emot Kellgrens bistånd vid utgivningen av *Fredmans epistlar*, men han kunde inte låta bli att raljera en smula med sin gamle antagonist, när han dedicerade epistel nummer 80 till denne. Här ställer han ju med största tydlighet klassicistiskt decorum med Ulla som högtidsklädd herdinna i de första stroforna mot sin egen närmast brutala verklighetsbild i slutscenen, där samma Ulla berusad snarkar hos Mollberg, ”kullstjelpet som en Fru”. Bellman har här valt en melodi med pastoralens traditionella 6/8-rytm och kanske av egen tillverkning. Den passar utmärkt till den förfinade inledningen, men man kan fråga sig hur Bellman hanterade rytmen i slutstrofen – där blev det förmodligen mer slängpolska än pastoral.

Bellman och Kellgren skrev båda erotisk dikt, men i sättet att nalkas det känsliga ämnet hyllade de motsatta estetiska principer. Kellgren angrep inte Bellman i ”Mina löjen” för att han skrev om kärlek utan för att han ignorerade klassicismens krav på decorum även i paulunen. Men när han i förordet till *Fredmans epistlar* ger upp sitt motstånd, gör han det med besked och förklarar ”brottslig den, som efter vanliga Reglor vågar at granska hvad ej kan jämföras, hvad som varit utan Mönster, och skall blifva utan efterföljd”.¹² Här finns dock en dold men kraftfull reservation: det är det ensamma geniet Bellman som Kellgren hyl- lar; någon skola eller tradition vill han inte veta av, och imitatorerna är dömda att misslyckas. Att Kellgren slutligen lät sig hänföras av Bellmans dikt innebar inte att han gav upp sina klassicistis- ka ideal.

Torkel Stålmarch

ning, då han förutsätter att Kellgren ”med sin fransk- klassiska skolning” satte sin egen poesi högre än Bellmans.

- 5 Carl Michael Bellman, *Skrifter*, Standardupplaga utg. av Bellmansällskapet, IX, *Dikter till enskilda*, II, Sthlm 1950, s. 125.
- 6 Kellgren, a. a., II, Sthlm 1939, s. 125 ff., 128 f.
- 7 Ibid., s. 125.
- 8 Ibid., s. 1971f.
- 9 Bellman, a. a., s. 185.
- 10 Ibid., Kommentar, s. 202.
- 11 Cit. efter Gunnar Hillboms och James Massengales utgåva av *Fredmans epistlar*, Sthlm 1990, s. 8.

NOTER

- 1 ”Kampen på det gustavianska litterära fältet. Om Kellgrens problematiska förhållande till Bellman och Thorild”, *Samlaren* årg. 1997, tr. 1998, s. 14 ff.
- 2 Johan Henrik Kellgren, *Samlade skrifter*, utg. av Sverker Ek och Allan Sjöding (Sv. förf. utg. av Sv. Vitterhetsamfundet, IX), I, Sthlm 1937, s. 267.
- 3 A. a., s. 18 resp. 19.
- 4 I sin avhandling *Kellgren och samhället*, Uppsala 1942, s. 220 f., hävdar Lennart Josephson att Kellgren hade en mer idealistisk syn på kärleken än Bellman men snuddar också vid tanken på en rent estetisk motsätt-